

Σύγκριση

Τόμ. 30 (2021)

Σύγκριση, τομ. 30, 2021

Ολυμπία Αντωνιάδου, «Ύμνος εις τον καιρόν»: Δημήτρης Καργιώτης, Περιστασιακή ποίηση. Δοκίμιο για την ανάδυση μιας κατηγορίας, Αθήνα, Gutenberg, 2021

Ολυμπία Αντωνιάδου

doi: [10.12681/comparison.28492](https://doi.org/10.12681/comparison.28492)

Copyright © 2021, Ολυμπία Αντωνιάδου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Αντωνιάδου Ο. (2021). Ολυμπία Αντωνιάδου, «Ύμνος εις τον καιρόν»: Δημήτρης Καργιώτης, Περιστασιακή ποίηση. Δοκίμιο για την ανάδυση μιας κατηγορίας, Αθήνα, Gutenberg, 2021. *Σύγκριση*, 30, 207-213. <https://doi.org/10.12681/comparison.28492>

«Ύμνος εις τον καιρόν»: Δημήτρης Καργιώτης, *Περιστασιακή ποίηση. Δοκίμιο για την ανάδυση μιας κατηγορίας*, Αθήνα, Gutenberg, 2021.

Δεν είναι η πρώτη φορά που ο Δημήτρης Καργιώτης θέτει υψηλούς στόχους και ασχολείται συστηματικά με αχαρτογράφητα ερευνητικά πεδία, γεφυρώνοντας επιστημονικά χάσματα και θέτοντας τον θεμέλιο λίθο για μεταγενέστερες έρευνες. Με τη μελέτη του *Περιστασιακή ποίηση. Δοκίμιο για την ανάδυση μιας κατηγορίας*, δημιουργεί ένα βιβλίο αναφοράς που, όχι απλά δεν θέτει το ζήτημα μονοσήμαντα αλλά και, μέσα από τις επιστημονικές του τομές και τα πολλαπλά ερμηνευτικά μοντέλα που υποδεικνύει, καθιστά τους αναγνώστες κοινωνούς μιας ιδιοφυούς θεωρητικής κατασκευής που προσφέρει πρωτοποριακά εργαλεία για μελλοντικούς συνεχιστές και περαιτέρω έρευνα. Με την πρωτοτυπία της διεπιστημονικής μεθόδου που αναπτύσσει, την οργάνωση του πρωτογενούς και του δευτερογενούς υλικού ανά κεφάλαιο, το ιδιαίτερο επίμετρο και τις πλούσιες βιβλιογραφικές του πηγές, προ(σ)καλεί τον μνημένο ή μη αναγνώστη σε μία γνωριμία με την κατηγορία της περιστασιακής ποίησης, ρίχνοντας φως στην προϊστορία της και θεμελιώνοντας θεωρητικά και ιστοριογραφματολογικά τη σημασία της για την ποιητική δημιουργία στη δυτικοευρωπαϊκή παράδοση όπως πλέον αυτή συγκροτείται εφεξής από την μεταβατική στιγμή που υπήρξε το τέλος του Μεσαίωνα.

Η συμβολή του Καργιώτη είναι αποφασιστικής σημασίας για έναν ακόμη λόγο: στην ελληνική έρευνα και κριτική, η *περιστασιακή ποίηση* ως ξεχωριστή κατηγορία δεν έχει αποτελέσει ακόμη αντικείμενο μελέτης ή ιδιαίτερων συζητήσεων, καθώς ο όρος *επικαιρική ποίηση* παραπέμπει συνήθως στη στρατευμένη λογοτε-

χνία, λόγω των πολιτικών συνδηλώσεων που ενέχει, όπως και η *εφήμερη* ή η *ελαφρά λογοτεχνία* στην παραλογοτεχνία. Ως εκ τούτου, η ευρύτερη υιοθέτησή τους υπήρξε μάλλον προβληματική.

Στο πρώτο κεφάλαιο του βιβλίου, ο συγγραφέας επιχειρεί να προσδιορίσει την έννοια της περιστασιακής ποίησης, ενώ, επιπρόσθετα, εξετάζει ζητήματα ορολογίας και θέτει καίρια ερωτήματα που συνδέουν την περιστασιακή ποίηση με την ιστορία, τη θεωρία και την κριτική της λογοτεχνίας αλλά και με την ευρύτερη έννοια του πολιτισμού. Έννοια ρευστή, μεταβλητή και δυσπροσδιόριστη, η «περιστασιακότητα» αφορά τη λογοτεχνία από την αρχαιότητα μέχρι τις μέρες μας σε ένα γεωγραφικό πλαίσιο που υπερβαίνει τα όρια της Ευρώπης και των γλωσσικών παραδόσεων της. Μια εις βάθος μελέτη της καθίσταται απαιτητικό και δύσκολο εγχείρημα που προϋποθέτει ουσιαστική γνώση όχι μόνο του χώρου της γραμματολογίας αλλά αγγίζει και πεδία κοινωνικών επιστημών, όπως της ανθρωπολογίας και της κοινωνιολογίας, και βέβαια και την ιστορία και την ιστορία των ιδεών.

Ο Καργιώτης τοποθετεί σε καινούργιες βάσεις το ζήτημα της περιστασιακής λογοτεχνίας, αποφεύγοντας τις παγίδες της συνήθους ερμηνευτικής πρακτικής της φιλολογίας που συνδέει το νόημα του κειμένου με μια απροϋπόθετη αναφορά στην πραγματικότητα, η οποία όμως, σύμφωνα με τον συγγραφέα, δεν μπορεί να αφορά, τουλάχιστον αποκλειστικά, σε αυτό που ονομάζουμε «περιεχόμενο». Η περιστασιακότητα, ως εννοιολογική κατηγορία για την ποιητική, διατρέχει την ιστορία και τη θεωρία της λογοτεχνίας, αγγίζοντας

ζητήματα εσωτερικής ποιητικής, λογοτεχνικών ειδών και θεματικής, αλλά ταυτόχρονα λειτουργίας και στόχευσης της λογοτεχνίας, καθώς θέτει προς συζήτηση ουσιαστικές συνιστώσες της, ενώ αποτελεί κατηγορία ευρύτερη που αφορά γενικότερα στο επικοινωνιακό φαινόμενο στην αισθητική του έγκλιση.

Το δεύτερο κεφάλαιο προσκαλεί τον αναγνώστη σε μια αναδρομή στην αρχαία ελληνική και λατινική παράδοση όπου βρίσκονται οι ρίζες της δυτικής λογοτεχνίας, και αναλύει τη διαδικασία αυτονόμησης του ποιητικού λόγου από την τελετουργικότητα, καθώς και την απομάκρυνσή του από την ιστορία. Παράλληλα, αναδεικνύεται η σύζευξή του με τη ρητορεία, η οποία οδήγησε στην εμφάνιση της περιστασιακής ποίησης ως είδους και ως τρόπου. Διερευνώντας έτσι το θεωρητικό πλαίσιο που επιτρέπει τη συγκρότηση της ιστορικής, κριτικο-θεωρητικής και γραμματολογικής κατηγορίας της περιστασιακής ποίησης, δια μέσου των τρόπων με τους οποίους δύναται να σχηματιστεί μια γενεαλογία της έννοιας του περιστασιακού, ο Καργιώτης σκιαγραφεί, με τρόπο μακροσκοπικό, την εξέλιξη των προϋποθέσεων που οδηγούν στη σταδιακή αποκρυστάλλωση της έννοιας του περιστασιακού ποιήματος ως αυτόνομου ποιητικού προϊόντος: ένα εγχείρημα διόλου εύκολο ή απλό, δεδομένου ότι τα περιεχόμενα της λογοτεχνίας αλλάζουν ανάλογα με τα διαφορετικά πολιτισμικά συμφραζόμενα κάθε παράδοσης.

Ο Καργιώτης θυμίζει ότι στις απαρχές του δυτικού πολιτισμού, οι περιστάσεις της ποίησης είναι συλλογικές, επιτελώντας ρόλους που στις κοινωνίες με γραπτό λόγο επιτελεί η ιστορία. Το γεγονός ότι η κατάσταση που παρέχει το πρωτογενές

ποιητικό υλικό διαδραματίζει κομβικό ρόλο στην ποιητική δημιουργία, αλλά και το ότι η ποιητική μορφή δομείται προς συγκεκριμένες κατευθύνσεις, παγιώνοντας τη φύση της κατάστασης που γίνεται ποίηση, στιλιζάροντας δηλαδή το περιεχόμενό της, συμπλέκουν την ποίηση με την κατάστασή της, αλλά και το συλλογικό και το ατομικό, τον μύθο και την πραγματικότητα, τον προφορικό και τον γραπτό λόγο, και εντέλει τη μορφή και τη λειτουργία της ποίησης, οδηγώντας σε νέα περιεχόμενα και λειτουργίες που γεννούν καινούργιες ποιητικές μορφές.

Πάντως, ο περιστασιακός χαρακτήρας της δημιουργίας αξιολογείται θετικά ή αρνητικά με βάση ενδολογοτεχνικά κριτήρια, δηλαδή, κριτήρια ποιητικής, ήδη από την αρχαιότητα, ακόμη και αν η λογοτεχνία δεν έχει ακόμη αυτονομηθεί. Από τον Αριστοτέλη που θεωρητικοποίησε τη διαφορά ανάμεσα σε ποίηση και σε απλή στιχουργία, προκρίνοντας κριτήρια εσωτερικής ποιητικής, και εφεξής, η πορεία αυτονόμησης μυθοπλασίας και ιστορίας διαφέρει. Από τη στιγμή που η σημασία της τελετουργικότητας φθίνει για τον αρχαίο κόσμο και που η ιστορία διαχωρίζεται όλο και πιο ξεκάθαρα από την ποίηση, μετασχηματίζεται και η φύση της κατάστασης αναφορικά με τον ρόλο που επιτελεί στην καλλιτεχνική δημιουργία. Ο Καργιώτης τονίζει ότι ανάμεσα στους παράγοντες που συνετέλεσαν στην παγίωση της διχοτομίας είναι και η εξάπλωση της ρητορείας, όπως έχουμε ήδη αναφέρει. Αποτέλεσμά τους αποτελεί η ανάδυση ειδών κατανόησιμων από τον πραγματολογικό τους προσανατολισμό, όπως η σάτιρα, ή ως προς την ποιητική μορφή και κατασκευή, όπως για παράδειγμα το επίγραμμα. Σε αυτό το πλαίσιο, η περιστασιακή ποίηση α-

ποτελεί πολιτισμική ένδειξη της κοινωνίας του τέλους της αρχαιότητας: μιας κοινωνίας που έχει ολοκληρώσει πια μια πορεία απομάγευσης, πολιτικής, κοινωνικής ή προσωπικής, και η οποία μπορεί συνεπώς να συλλαμβάνει την έννοια της ποιητικοποιήσιμης περίπτωσης. Ανάλογα προσανατολίζεται και ο θεωρητικός αναστοχασμός περί ποίησης: προς τη διερεύνηση των κριτηρίων βάσει των οποίων καθίσταται εφικτή η αξιολογική διάκριση ανάμεσα σε καλή και κακή λογοτεχνία, ανάμεσα σε ποίηση και απλή στιχουργία.

Προχωρώντας στο τρίτο κεφάλαιο, διερευνάται η περίπτωση της ποίησης στις απαρχές του μοντέρνου λυρισμού. Γίνεται αναφορά στην ποίηση των τροβαδούρων, την κατεξοχήν, δηλαδή, περιστασιακή ποίηση στη Δύση των πρώτων αιώνων της δεύτερης χιλιετίας, που συνοδεύεται σταδιακά και με τη συγγραφή των πρώτων πραγματειών ποιητικής σε δημόδη γλώσσα. Η ποιητική περίπτωση εδώ είναι ο έρωτας, ο οποίος, για την ποίηση των τροβαδούρων, διέπεται από μια καταστατική διττότητα: δηλαδή ο έρωτας δεν διαχωρίζεται από την ιδέα του έρωτα, καθώς, καίτοι ριζωμένος στην πραγματολογία, συχνά τη μεταστοιχειώνει και την εξιδανικεύει. Έτσι, αναδύει ένα στιλιζαρισμένο ιδεαλισμό, από τον οποίο δεν λείπει, όμως, ο ρεαλισμός της αναφορικότητας ούτε η πνευματικότητα του άπιαστου. Μελετώντας την ποίηση των τροβαδούρων ο Καργιώτης επισημαίνει και τη σημασία των βίων των τροβαδούρων (*Vidas*), ανώνυμων κειμένων του 13^{ου} και 14^{ου} αιώνα, τα οποία δεν μετέδιδαν μόνο πληροφορίες για τη ζωή των δημιουργών αλλά και συνέβαλλαν στη σύζευξη κειμένου και ερμηνείας ως συμπλεκόμενες συνιστώσες της αισθητικής εμπειρίας της ποίησης,

κάτι που, τηρουμένων των αναλογιών, παραπέμπει στη μοντέρνα αισθητική εμπειρία.

Ήδη από την εποχή αυτή, όπου η δημόδης γλώσσα έχει παγιωθεί και η ποίηση οδεύει προς τυποποίηση, παρατηρείται η αρχή της παρακμής της ποίησης των τροβαδούρων. Η ολοένα συχνότερη εμφάνιση πραγματειών που τη θεωρητικοποιούν και την κανονικοποιούν μέσω των παρεμβάσεων μορφωμένων λογίων, των γραμματικών, κατά κάποιο τρόπο το πιστοποιεί, υποστηρίζει ο Καργιώτης. Παρά το γεγονός ότι η *inventio*, η *dispositio*, η *elocutio* και η *memoria* της κλασικής ρητορικής δίνουν τη σκυτάλη σε έννοιες όπως *razonar*, *trobar*, *cantar*, *remembransar* της ποιητικής της δημόδους (διαδικασίες παρόμοιες, οι οποίες, όπως είναι επόμενο, δεν συμπίπτουν ακριβώς), είναι προφανής η σύζευξη γραμματικής, ποιητικής και ρητορικής, μόνο που αυτή συμβαίνει τώρα σε δημόδη γλώσσα. Αναδεικνύεται έτσι, στην τέχνη της ποίησης, η ποιητική παράδοση και το ατομικό ταλέντο, η πρώτη ύλη και η μορφοδότησή της, η επιτέλεσή της, η διδασκαλία, αλλά και η υστεροφημία και η δημιουργία νέας παράδοσης.

Στο τέταρτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στον Δάντη, στην εποχή του οποίου γεννώνται οι τρόποι της υψηλής ποίησης στον δυτικό κόσμο, ενώ ταυτόχρονα θεμελιώνεται θεωρητικά και νομιμοποιείται η χρήση της δημόδους γλώσσας. Είναι εντυπωσιακός ο τρόπος με τον οποίο ο Καργιώτης διερευνά τη διαδικασία με την οποία ο έρωτας από πάθος θα καταλήξει σταδιακά τρόπο, με σημείο εκκίνησης τις υποχρεωτικά έμμετρες και ομοιοκατάληκτες ποιητικές φόρμες των *stilnovisti*, το *canzone*, τη *ballata* και το *sonetto*, ποίηση προσανατολισμένη σχεδόν αποκλειστικά στον έρωτα, το κατεξοχήν

θέμα της ποιητικής παράδοσης που κληρονόμησαν. Επισημαίνεται, δε, ότι πλέον ο έρωτας, «η πρώτη ύλη που γεννά τη μοντέρνα ποίηση, δεν είναι πια απλώς 'θέμα' αλλά αίρεται από τις περιστάσεις της πραγματικότητας και αφορά την επικράτεια του νου». Όπως γράφει ο Καργιώτης, «στην αρχή της δημόδους ποίησης στην ιταλική γλώσσα εντοπίζουμε, σχηματισμένη πια, τη βάση μιας αντίληψης περί ποιητικής η οποία έχει ως αισθητικό ιδανικό έναν ποιητικό λόγο που έχει απομακρυνθεί από την πραγματολογική περίσταση και που καθίσταται άσκηση στον τρόπο και στην μορφή».

Ο Δάντης, σύμφωνα με τον Καργιώτη, συγκροτεί την έννοια του ποιητικού γεγονότος με όρους μοντέρνους, ενώ ταυτόχρονα παραπέμπει μορφικά στην παράδοση που της επέτρεψε να αναδυθεί, συμπλέκοντας το πραγματικό με το επινοημένο, το αναφορικό με το ενσχηματισμένο. Ο συγγραφέας ακολουθεί και αναλύει το δαντικό σχήμα, το οποίο διακρίνει αρχικά αυτούς που γράφουν με πεζό τρόπο (*prosaice*) από αυτούς που γράφουν με ποιητικό (*metrice*). Οι δεύτεροι διακρίνονται σε στιχοπλόκους (*versificantes* ή *versificatores*) και σε πραγματικούς ποιητές, οι οποίοι αποκαλούνται *avientes* ή *inventores*, δέτες του λόγου, υφαντές του (*avientes*) ή επινοητές του (*inventores*) και δεν εμπίπτουν στην κατηγορία εκείνων που απλώς στιχοουργούν ακολουθώντας τους κανόνες της μετρικής και της ρίμας. Ο διαχωρισμός γίνεται με βάση τα κριτήρια της γλώσσας και του θέματος. Η λαμπρή γλώσσα δεν αρμόζει σε στιχοπλόκους αλλά σε ποιητές, στους «έξοχους» (*excellentissimi*) και πρέπει να μιλά μόνο για άξια θέματα, την πολεμική γενναιότητα, το ερωτικό πάθος και την ορθή βούληση. Με αυτά

τα δεδομένα, ο Δάντης ορίζει την ποίηση ως επινόηση και μυθοπλασία (*fictio*) με διττή υπόσταση, ρητορική και μουσική.

Στο πέμπτο κεφάλαιο, αναπτύσσοντας με μεθοδική τακτική την έρευνά του, ο Καργιώτης καταπιάνεται με την ποίηση, ιδωμένη πια ως ιδιαίτερη μορφή της τέχνης του λόγου με αισθητικές αξιώσεις, η οποία δεν συνυφάνεται πλέον απαραίτητα με τη μελωδία. Πρόκειται για μια στιγμή κεφαλαιώδους σημασίας τόσο από περιγραφική, όσο και από κανονιστική ή ερμηνευτική σκοπιά, που καθορίζει τους όρους όχι μόνο της παραγωγής, αλλά και της πρόσληψης της ποίησης, κατά κύριο λόγο προφορικής, πριν από την εμφάνιση και τη διάδοση της τυπογραφίας τον 15^ο αιώνα. Το ποίημα ακόμη απαγγέλλεται, άλλοτε τραγουδιέται ή εν γένει επιτελείται σε γλώσσα διαυγή, κατανοητή και αληθοφανή, «ενσχηματισμένη κατά το αρμόζον και το προσήκον». *Poetria* είναι ο όρος που χρησιμοποιείται την εποχή αυτή για να δηλώσει μια αντίληψη της ποίησης σύμφωνα με την οποία η μορφή, δηλαδή η παρουσία του στίχου με μέτρο και ρυθμό, δεν αποτελεί το μόνο βασικό γνώρισμα του ποιητικού λόγου αλλά ταυτόχρονα επενδύει την παρουσία του σχήματος και του τρόπου και προϋποθέτει συνείδηση της διάκρισης μεταξύ κυριολεκτικού και μεταφορικού επιπέδου. Σύμφωνα με τον Jacques Legrand, γραμματικό και δάσκαλο του βασιλιά της Γαλλίας Καρόλου του VI, ποίηση είναι η τέχνη της μυθοπλασίας, μιας ιδιαίτερης κατασκευής που αποκαλείται *fiction*. Ο Καργιώτης μελετά εγχειρίδια ποιητικής της εποχής επισημαίνοντας ότι αυτά δεν επεδίωκαν να αποτελέσουν θεωρίες της λογοτεχνίας με την έννοια που έχει ο όρος σήμερα, ούτε καν *arts poétiques*, με την έννοια με την οποία θα αρχίσουν να γράφονται

από την Αναγέννηση και μετά, αλλά αποτελούσαν τα πρώτα βήματα περιγραφής και κανονικοποίησης των ποιητικών μορφών σε δημώδη γλώσσα με περισσότερο πρακτικό παρά θεωρητικό στόχο.

Από τον Eustache Deschamps, που «άνοιξε την ποίηση στον κόσμο» και εφεξής, ο διαχωρισμός ποίησης και μουσικής θεωρείται πλέον δεδομένος· όπως είναι δεδομένο και το ότι το υλικό της ποίησης, αυτό που αποκαλείται *matere*, διευρύνεται κατά πολύ χωρίς να περιορίζεται πια στη σφαίρα του ιδανικού και του φανταστικού, αλλά εκτείνεται και προσδιορίζεται ολοένα και περισσότερο από την πραγματολογία. Αυτό, όπως εύστοχα παρατηρεί ο Καργιώτης, εκδημοκρατίζει, κατά κάποιον τρόπο, την ποίηση. Καθώς ο ποιητής δεν τραγουδά πια έναν ιδεόπλαστο έρωτα, αλλά γεγονότα ιστορικά ή της καθημερινής ζωής, η ποίηση μετατρέπεται εφεξής, ολοένα και περισσότερο, σε ποίηση των περιστάσεων με θεματικές διερευνήσεις που απλώνονται σε κάθε σφαίρα της προσωπικής, πολιτικής ή κοινωνικής ζωής, με τρόπο σοβαρό ή σατιρικό, με ύφος υψηλό ή χαμηλό.

Στο έκτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η καινούργια συνθήκη της ποιητικής εμπειρίας στο τέλος του Μεσαίωνα, μια εμπειρία πλέον ιδιωτική, διαμορφωμένη από τον γραπτό λόγο, και την οποία καθορίζουν οι έννοιες του συγγραφέα και του τελικού κειμένου. Σε αυτήν τη μεταβατική εποχή επέρχεται ο τελικός διαχωρισμός μεταξύ ποίησης και μουσικής και το τραγούδι δίνει τη θέση του στην απαγγελία ή στην ανάγνωση, με την φωνή, όμως, ακόμη να κυριαρχεί, μέχρι την έλευση της νέας συνθήκης της τυπογραφίας. Ο Καργιώτης επισημαίνει πως αυτό το πέρασμα στην απαγγελία και την ανάγνωση συνδέ-

εται και με την εμφάνιση της πεζογραφίας, του καινούργιου είδους του *roman*, της μυθιστορίας ή του μυθιστορήματος, γραμμένου αρχικά σε στίχους, που θα καθιερωθεί στη συνέχεια σε πεζή μορφή, ενώ θα αποτελέσει το πρώτο λογοτεχνικό είδος της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας που προορίζεται να αναγνωστεί και όχι να τραγουδηθεί ή να παρασταθεί. Η επόμενη στιγμή, η έλευση της τυπογραφίας, εκτός από την αίσθηση της όρασης που προσδίδει επιπλέον ερμηνευτικές προοπτικές και αυξημένες δυνατότητες, καθώς το ποίημα καθίσταται και οπτική κατασκευή, εγκαθιδρύει τη συνθήκη της ησυχίας, εντός της οποίας η συγγραφική και αναγνωστική εμπειρία προσδιορίζεται ολοένα και περισσότερο από την εσωτερίκευση και τον αναστοχασμό παρά από την εξωστρέφεια και την επιτέλεση. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα η κειμενικότητα και η εμπειρία της στον ιδιωτικό χώρο της ησυχίας να χαράζουν εκ νέου τα όρια και να ανασηματοδοτούν τα περιεχόμενα της ποίησης, σε σχέση με ό,τι συνέβαινε, όταν η ποίηση και η μελωδία της παριστανόταν στο δημόσιο χώρο της επιτελεστικότητας.

Μια χαρακτηριστική περίπτωση παραδείγματος αυτής της μεταβατικής φάσης προς το γραπτό λόγο αποτελούν τα *cançonièrs*, οι ανθολογίες, δηλαδή, των τραγουδιών που βλέπουν το φως κατά τον 13^ο και 14^ο αιώνα, που εγείρουν γοητευτικά φιλολογικά ζητήματα τα οποία, όπως επισημαίνει ο Καργιώτης, παραμένουν ανοιχτά. Οι ανθολογίες αποτελούν πολύτιμα τεκμήρια που φωτίζουν το πώς γεννήθηκε αυτό που καταλήξαμε σήμερα να αποκαλούμε ποίηση και συμβάλλουν στο να κατανοήσουμε τις διαδικασίες από τις οποίες αναδύθηκαν και παγιώθηκαν οι όροι που συγκροτούν τη λογοτε-

χνική εμπειρία της νεωτερικής συνθήκης, αποδεικνύοντας τη συμβολή του γραφέα στην πορεία του διαχωρισμού μεταξύ πεζού και ποιητικού λόγου και της συγκρότησης των ποιητικών ειδών και τρόπων. Πράγματι, την εποχή αυτή, συντελείται η βαθμιαία διαμόρφωση της έννοιας του συγγραφέα-δημιουργού που σηματοδοτεί αυτήν την *auctoritas*, την αρχή και εξουσία αυτού που θα ονομαστεί *auctor* όταν η λογοτεχνία θα γίνει κατά κύριο λόγο επώνυμη. Κατά τους αιώνες αυτούς, η θέση του γραφέα, που δεν ταυτίζεται πάντα με τον συγγραφέα, είναι κομβική: ο ρόλος του στη δημιουργία του κώδικα, τόσο ως περιεχομένου όσο και ως υλικής κατασκευής, είναι καθοριστικός, αφού η κατασκευή της ανθολογίας προσδιορίζει αναπόφευκτα και τις στρατηγικές ανάγνωσής της, και εντέλει τις ερμηνευτικές κατευθύνσεις και προοπτικές που διανοίγει.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το έργο του ποιητή και ανθολόγου Bernart Amoros, στο τέλος του 13^{ου} αιώνα, το οποίο παρέχει πολλά στοιχεία σχετικά με τον ρόλο, τις λειτουργίες αλλά και το καθεστώς του γραφέα κατά την εποχή αυτή, ενώ ταυτόχρονα περιέχει αναφορές που μας επιτρέπουν να κάνουμε παρατηρήσεις γύρω από τη γλώσσα. Με αυτήν και με άλλες αναφορές ο Καργιώτης δείχνει πώς, στο τέλος του Μεσαίωνα, ο γραφέας που είναι και επιμελητής, επιτελεί σε μεγάλο βαθμό ρόλους και λειτουργίες που αντιστοιχούν στη μεταγενέστερη έννοια του συγγραφέα. Τόσο το ίδιο το διάβημα της ανθολόγησης όσο και το τελικό προϊόν, η υλικότητα του κώδικα, ο σχεδιασμός του και το τελικό αποτέλεσμα σημαίνουν ότι το δημιούργημα που θα αποκαλείται βιβλίο προορίζεται πλέον να εκτιμάται οπτικά και διανοητικά μέσω της ανάγνωσης, και

όχι ακουστικά μέσω της ακοής ή επιτελεστικά μέσω της αναπαράστασης.

Στο έβδομο και τελευταίο κεφάλαιο, γίνεται λόγος για τον Guillaume de Machaut, τον κορυφαίο Γάλλο δημιουργό του ύστερου Μεσαίωνα που κλείνει μια ολόκληρη εποχή αλλά και ολοκληρώνει το παλαιό παράδειγμα. Γίνεται επίσης αναφορά στο αγωνιστικό κλίμα της εποχής. Ο Machaut υπήρξε από πολλές απόψεις μια τομή καθώς αποτελεί τον πρώτο συγγραφέα της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας που επιμελείται συστηματικά τα έργα του ο ίδιος, έχοντας τη γενική σύλληψη, σχεδιάζοντας την διάταξη, εικονογράφηση ή διακόσμηση των χειρόγραφων, συνθέτοντας τη μουσική και τη μεταγραφή της παράλληλα με το κείμενο και ασχολούμενος με την κυκλοφορία τους. Με άλλα λόγια, ήταν από τους τελευταίους τροβαδούρους και, ίσως, ο τελευταίος μείζων ποιητής ο οποίος επινοούσε το δημιούργημά του ως ενιαίο, οργανικό σύνολο ποίησης και μουσικής. Στη μορφή του Machaut συμπυκνώνεται το τέλος ενός παραδείγματος και η αρχή ενός νέου: ενός παραδείγματος που χαρακτηρίζει αυτό που θα αποκαλείται εφεξής «λογοτεχνία», τις ταξινομίες και τις ιεραρχήσεις της.

Φτάνοντας στο τέλος του βιβλίου, είναι εμφανής η θεώρηση της ιστορίας του ποιητικού λόγου από την αρχαιότητα μέχρι τη νεότερη εποχή ως η πορεία του προς την αυτονομία και την αυτοσυνειδησία μέσα από την ανάδειξη των παραγόντων που ορίζουν τη συνθήκη αυτή. Προς το τέλος του Μεσαίωνα άρχισε να σχηματίζεται σταδιακά η διάκριση αυτή ανάμεσα στην ποίηση που ανακύπτει από τη δημιουργική φαντασία του συγγραφέα και την ποίηση που συντίθεται με αφορμή εξωτερι-

κές περιστάσεις, ως απόκριση σε αυτές ή εξαιτίας τους. Σύμφωνα με τον Καργιώτη, η διάκριση του ποιητικού λόγου με αυτούς τους όρους άρχισε να πραγματοποιείται όταν η ευρύτερη πολιτισμική συνθήκη προσδιοριζόταν πλέον ολοένα και περισσότερο από τη γραφή, με συνέπεια την ανάδειξη του ιδιωτικού χώρου δημιουργίας αλλά και της πρόσληψης μιας ποίησης προσανατολισμένης πρωτίστως στις αναπαραστατικές δυνατότητές της, και λιγότερο στην επιτελεστική της πλευρά. Το τέλος του Μεσαίωνα αποτελεί κομβική στιγμή στην πορεία εξέλιξης της ποίησης, καθώς τότε διαμορφώνεται η νέα συνθήκη του ποιητικού λόγου, σημαίνοντας, παράλληλα, μια πολλαπλή *inventio* για την ιστορία της λογοτεχνίας που αφορά και στους τρεις παράγοντες της λογοτεχνικής επικοινωνίας και προσδίδει στη λογοτεχνία την έννοια ενός πολιτισμικού πεδίου με τις δικές του ορίζουσες: τη λογοτεχνία, δηλαδή, έτσι όπως γίνεται λίγο πολύ κατανοητή τη νεότερη εποχή. Μέσα από τα κεφάλαια του βιβλίου, ο αναγνώστης παρακολουθεί στιγμές αυτής της διαδρομής από την οπτική της βαθμιαίας ανάδυσης της διάκρισης ανάμεσα σε υψηλή και χαμηλή ποίηση, με άλλα λόγια της εξέλιξης του ποιητικού λόγου σε σχέση με τις απόπειρες συγκρότησης κριτηρίων που θα επέτρεπαν την αξιολογική ιεράρχησή του, καθώς και με την θεωρητικοποίηση της ιεράρχησης αυτής. Χάρη στην καινοτόμα διεπιστημονική προσέγγιση του Καργιώτη, ιστορία και θεωρία της

λογοτεχνίας, γλωσσολογία, φιλολογία και ιστορία των ιδεών συμπλέκονται γόνιμα προκειμένου να φωτίσουν πολύπλευρα και διαχρονικά όλες τις συνιστώσες της περιστασιακής ποίησης κατορθώνοντας εκείνο που η κριτική δεν είχε έως τώρα επιτύχει: να συγκροτήσει διατοπικά και διαχρονικά ποιοτικά κριτήρια με θεωρητική νομιμοποίηση να διακρίνουν και να προσδιορίσουν τη φύση και την έννοια της περιστασιακής ποίησης.

Στο εξαιρετικά ενδιαφέρον επίμετρο ο Καργιώτης στέκεται σε στιγμές της λογοτεχνικής και καλλιτεχνικής παράδοσης από την αρχαιότητα έως σήμερα οι οποίες πραγματεύτηκαν την ίδια την περίσταση που αποτέλεσε την αφορμή για δημιουργία. Τρόποι, σχήματα και ιδιώματα που αλληγορούν τον *καιρό* ή την *occasio*, συγγραφείς και καλλιτέχνες από την ελληνορωμαϊκή αρχαιότητα, αλλά και την ιταλική, γερμανική και εν γένει δυτικοευρωπαϊκή παράδοση παρελαύνουν σε μια σύνθεση που αποτελεί μια από τις γοητευτικές στιγμές της θεωρίας και πράξης της συγκριτικής φιλολογίας, την παράδοση της οποίας ο Καργιώτης εκπροσωπεί με μοναδικό τρόπο στον ελληνικό χώρο. Βιβλίο που επιβάλλεται να μεταφραστεί για χάρη των αναγνωστών και των ειδικών που δεν γνωρίζουν ελληνικά.

Ολυμπία Αντωνιάδου

ΣΕΠ-Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο